Zpráva z Panelové diskuse Etické otázky v práci psychologa-znalce

Bohumila Baštecká, Jakub Nemček, Matyáš Strašík, Josef Janků

Zákon č. 254/2019 Sb., *o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech* představuje obecnou právní a etickou normu, která upravuje postup všech znalců – ať posuzují statiku mostu nebo riziko recidivy u člověka se sexuálním deliktem. Všichni v roli znalce slibují: *Při své znalecké činnosti budu dodržovat právní předpisy. Znaleckou činnost budu vykonávat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, nezávisle a nestranně. Budu plně využívat všech svých znalostí a dbát o jejich rozvoj. Zachovám mlčenlivost o skutečnostech, o nich jsem se při výkonu znalecké činnosti dozvěděl.* Slibem znalce je vyjádřena etika znalce.[1]

V těchto souvislostech navrhla Etická komise ČMPS vodítka, která reflektují psychologickou znaleckou praxi včetně posudků vznikajících na objednávku soukromých osob. Návrh *Etických vodítek pro znalectví a vydávání posudků a zpráv v oblasti psychologie*[2] se vztahuje k zákonu č. 254/2019 Sb., *o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech* pohledem vztahové etiky zakotvené v *Etickém kodexu psychologické profese* a v navazujícím stručném kodexu s pracovním názvem *Dobrý psycholog* ve srozumitelném jazyce. V této podobě Etická komise předložila vodítka pro panelovou diskusi na Psychologických dnech v Olomouci dne 15. září 2022. Byla to již třetí příležitost, jak o vodítkách diskutovat s psychologickou odbornou veřejností. Hostem panelu byl tentokrát kromě členů Etické komise ČMPS také doc. Radko Obereignerů z katedry psychologie FF UP, znalec pro obor školství a kultura, odvětví psychologie, specializace psychologie dětí, mládeže, rodiny, výchovy a vzdělávání.

Cílem panelové diskuse bylo z pohledu Etické komise ČMPS prostřednictvím odborné veřejnosti opět oponovat materiál *Etická vodítka pro znalectví a vydávání posudků a zpráv v oblasti psychologie* (verze září 2022). Zároveň diskusí o tomto materiálu zvědomit **etická a odborná specifika psychologie** v oblasti znalectví, posuzování a vydávání posudků a zpráv a zvýšit etickou citlivost v této oblasti. Znamená to oborovými psychologickými obsahy naplnit požadavky zákona na znalcovo "nejlepší vědomí a svědomí" a jeho "odbornou péči". Může to také znamenat využít návodné kapitoly zákona "Náležitosti znaleckého posudku"[3] pro běžnou psychologickou praxi vydávání posudků a zpráv. Právě tato praxe bývá poměrně častým předmětem stížností na postup psychologů.

[1] Orgán veřejné moci (soud) může výjimečně ustanovit k jednorázovému výkonu znalecké činnosti osobu, která není zapsána pro daný obor a odvětví či specializaci v seznamu znalců.
[2] K rozšíření názvu vodítek z původního *Vodítka pro znalectví v oblasti psychologie* přistoupila Etická komise právě po panelové diskusi v Olomouci, aby bylo čtenářům jasné, že uplatnění je širší a vodítka se netýkají jen psychologů, kteří jsou ustanoveni znalci orgánem veřejné moci.
[3] § 28 zákona č. 254/2019 Sb., *o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech*

Panelová diskuse se dotkla několika témat:

Co znamená a jak se projevuje vztahová etika v psychologickém znalectví a posuzování? Jak rozumíme vztahovému základu jednotlivých psychologických oborů?

Etická vodítka pro znalectví a vydávání posudků a zpráv v oblasti psychologie EK ČMPS uvádějí: „Zkoumání klienta spočívá v jeho **poznávání, které se nevyhnutelně odehrává ve vztahu**. Z tohoto vztahu se nelze vyvázat bez ohledu na to, zda je výsledek zkoumání pro klienta příznivý či nepříznivý.“ Klientem rozumíme člověka v situaci přímé spolupráce s psychologem, přičemž tato spolupráce se ho (klienta) vesměs osobně dotýká. Klientem pro psychologa (i psychologa-znalce) není zadavatel této spolupráce. Ten spolupracuje z role zadavatele.

Diskuse vymezovala podstatu **pracovního vztahu / pracovního spojenectví**. V závislosti na zadaném úkolu se pracovní vztah projevuje různými způsoby. Pro psychologa-znalce například v tom, aby namotivoval posuzovaného klienta ke spolupráci.

* ***Může znalec odmítnout vykonat znalecký posudek, který mu zadá soud? Nebo odmítnout odpovědět na otázky soudu, které „jsou položeny tak, že jejich zodpovězením by psycholog zpochybnil vlastní náležitou etickou nebo odbornou úroveň, případně pověst oboru[4] “?***

Zákon o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, hlava IV, § 18, 19 na to odpovídá takto: „Znalec nesmí provést znalecký úkon, jestliže lze mít důvodnou pochybnost o jeho nepodjatosti /…/ Znalec odmítne provést znalecký úkon, pokud /…/ mu počet nebo povaha zadaných, dosud nezpracovaných znaleckých posudků neumožňuje podat další znalecký úkon s odbornou péčí a včas, /…/ nebo v případě, že mu závažné zdravotní okolnosti, závažná rodinná situace, mimořádné nebo neočekávané pracovní povinnosti neumožňují vykonat úkon s odbornou péčí a včas, nebo tak stanoví jiný zákon.“

Z diskuse vyplynulo, že nárok zákona provést posudek **„s odbornou péčí a včas“** je pro současnou psychologickou praxi inspirací. Diskuse se týkala provázanosti “odborné péče” a “náležité etické a odborné úrovně”, k níž se vztahuje Etický kodex psychologické profese.

**** Má / může psycholog-znalec seznamovat posuzovaného s výsledky vyšetření?***

Etická vodítka pro znalectví a vydávání posudků a zpráv v oblasti psychologie EK ČMPS uvádějí: „Při seznamování s výsledky vyšetření psycholog-znalec vychází vstříc zájmu posuzovaného o výsledky vyšetření, a zároveň postupuje v souladu s ochranou autorských práv.“

Diskuse se zaměřovala na otázku, zda je možné si vyšetřovaného pozvat po vyhodnocení vyšetření na sdělení výsledků vyšetření a kdo tento přidaný čas zaplatí. Etická komise se na toto dotazovala soudců a zjistila: Pokud znalec považuje sdělení výsledků vyšetření za součást práce vykonávané s odbornou péčí, čas pro sdělení výsledků vyúčtuje zadavateli jako součást celkového vyúčtování.

Diskuse pokračovala na téma, zda je či není v rozporu se zájmy zadavatele, když znalec sděluje posuzovanému výsledky vyšetření. Klientem psychologa-znalce je podle etického kodexu posuzovaný, nikoli zadavatel. Ke klientovi má psycholog prvořadou zodpovědnost. Sdělování výsledků klientovi je tudíž eticky i právně oprávněné. Eticky vychází z požadavku spolupráce, důvěry a vzájemného učení, právně z práva na spravedlivý proces.

[4] *Etický kodex psychologické profese*, 2017, s. 12

Souhrn: výstupy z panelové diskuse

* *Etická vodítka pro znalectví a vydávání posudků a zpráv v oblasti psychologie* vycházejí jednak z psychologické vztahové etiky, jednak z etiky *zákona o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech* zobrazené ve slibu znalce a v důrazu na vytváření znaleckého posudku s odbornou péčí a včas. V diskusi zazněla otázka, zda by nestačilo, aby si psycholog dobře nastudoval zákon. Zdá se totiž, že *Etická vodítka* někde zákon zdvojují - zvláště tam, kde obsahují zdánlivé banality minimálního profesního standardu (např. že zpráva má být vždy podepsaná, s uvedeným účelem a datem jejího vydání).[5] Výstupem z diskuse bylo uvědomění kontinua: někteří psychologové jsou zapsáni v seznamu znalců, vykonávají znaleckou praxi běžně a jsou v ní zběhlí, další se mohou (i když výjimečně) dostat do situace, kdy budou soudem ustanovení do znalecké role jednorázově, jiní ve své psychologické praxi sice posudky a zprávy vydávají, avšak nepovažují to za znaleckou činnost. V závislosti na konkrétní situaci a potřebách v tomto kontinuu mohou psychologové těžit z *Etických vodítek pro znalectví a vydávání posudků a zpráv*.

* *Etická vodítka pro znalectví a vydávání posudků a zpráv v oblasti psychologie* mohou posloužit zvláště tam, kde připomínají vztahovou podstatu psychologické praxe včetně práce psychologa-znalce a aplikují vztahovou etiku platných etických kodexů na situace posuzování druhých a vydávání posudků a zpráv. Vztahová podstata psychologické praxe včetně praxe znalecké se zobrazuje např. ve vícestranných vztahových a smluvních polích (např. psycholog – klient – zadavatel), v pojetí klienta a v důrazu na důvěru, spolupráci a vzájemné učení v celém vztahovém a smluvním poli. Hodnoty vztahové etiky navigovaly diskusi při řešení etických dilemat např. v tématu "seznamování s výsledky vyšetření".

* Požadavek *zákona o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech* vyjádřený ve slibu znalce (*Budu plně využívat všech svých znalostí a dbát o jejich rozvoj.*) připomíná důležitost celoživotního vzdělávání psychologa, které zdůrazňují též etické kodexy. V diskusi se zdálo, že vhodným směrem rozvoje psychologů-znalců a psychologů vůbec by bylo mezioborové vzdělávání. (Příklad: Na setkání zazněly stesky na právníky, že „nejlepší zájem dítěte" se u nich ztrácí v právnických kategoriích. „Nejlepší zájem dítěte" ale skutečně je právnická kategorie. Psychologové mohou ke spolupráci dodat svoje pochopení „nejlepšímu psychickému / psychologickému zájmu dítěte".)

* Jako místo dalšího rozvoje lze označit též pro psychologii specifické naplnění nároku, že znalecký posudek musí být **úplný, pravdivý a přezkoumatelný**, jak *zákon o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech*) vyžaduje. *Etická vodítka pro znalectví a vydávání posudků a zpráv v oblasti psychologie* upřesňují: „**Pravdivost** v psychologii znamená se - s nejlepším vědomím (znalostmi) a svědomím (etikou) - vyjádřit k **pravděpodobnosti zjištění** a jejich vázanosti na **kontext**. Psychologické posouzení ovlivňují souvislosti vývojové, kulturní, vztahové, situační. Psycholog-znalec si uvědomuje, že jeho porozumění druhým lidem a jejich vztahům je mimo jiné ovlivňováno situací. Uvědomuje si omezení svých znalostí a zkušeností. Výsledky spolupráce proto sděluje

[5] První vodítka pro psychology-znalce autorů Jana Procházková, Štěpán Vymětal vznikla r. 2015 pod tlakem praxe: tehdy platný *zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících* byl natolik obecný, že bylo třeba profesní standard v oblasti psychologického znalectví nastavit. Také *Etický kodex psychologické profese* z roku 2017 na řadě míst (včetně pokynů kolem podávání zpráv) nahrazuje profesní standard. Nový zákon o znalcích z roku 2019 však vymezuje např. náležitosti znaleckého posudku natolik konkrétně a podrobně, že by se psychologická etická vodítka již touto formální stránkou nemusela zabývat.

s patřičnou mírou nejistoty, podává je jako předpoklady, nikoli jako tvrzení.“ Diskuse na toto téma byla živá, času se však nedostávalo. Ukazovala se různorodost možných porozumění zákonu i vodítkám. To samo o sobě potvrzuje důležitost takových diskusí a jejich opakování.

Cíle panelové diskuse můžeme považovat za naplněné. S pomocí odborné veřejnosti byl materiál *Etická vodítka pro znalectví a vydávání posudků a zpráv v oblasti psychologie* oponován se žádoucím zaměřením na **specifika psychologie** v oblasti znalectví a vydávání posudků. Zájem přítomných o etická témata je povzbuzením pro spolupráci na rozvoji psychologie v rámci psychologické obce do budoucna.

Diskuse znovu ukázala, že etické otázky v psychologii kladou dvojí nárok: je třeba o nich účelně a cíleně diskutovat tak, aby byla podpořena důvěra, partnerství a vzájemné učení jak v obsahu projednávaných témat, tak ve způsobu jejich projednávání.

Trendem ve znalectví všeobecně je, že ubývá jednotlivých znalců a znalectví přechází od jedinců ke kancelářím a ústavům. Vydávání zpráv a posudků bude nezávisle na tom psychologickou praxi provázet dál. Považujeme proto za velice důležitý tón, který na konci panelové diskuse v sále převládl: Jako psychologové si máme stále uvědomovat, že a jakým způsobem zasahujeme do životů druhých lidí.

O autorech

PhDr. Bohumila Baštecká, Ph.D. působí prakticky i publikačně v transdisciplinárně pojaté krizové spolupráci po neštěstích, v rozvojové supervizi a klinické psychologii. V letech 2013-2021 zástupkyně ČR v Board of Ethics EFPA, od roku 2011 členka, posléze konzultantka Etické komise ČMPS.
E-mail: bastecka@etf.cuni.cz

Mgr. Jakub Nemček, od září 2022 člen Etické komise ČMPS, psycholog v soukromé praxi.
E-mail: jakub.nemcek@proton.me

Matyáš Strašík, od listopadu 2021 člen-student Etické komise ČMPS, studuje psychologii na PF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
E-mail: strasik.matyas@gmail.com

Josef Janků, od listopadu 2021 člen-student Etické komise ČMPS, studuje psychologii na FF Univerzity Palackého.
E-mail: josef.janku01@upol.cz

Baštecká, B., Nemček, J., Strašík, M., & Janků, J. (2022). Zpráva z Panelové diskuse Etické otázky v práci psychologa-znalce. *E-psychologie*, 15(4), 78-81. https://doi.org/10.29364/epsy.458